

АРХІТЕКТОР АНДРІЙ КВАСОВ У ГЛУХОВІ

Юлія
ШИШКІНА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

У 1748 р. для будівництва палацу графа О. Розумовського у Козельці був запрошений відомий російський архітектор середини XVIII ст. Андрій Васильович Квасов. Відтоді і до кінця життя (з перервою 1757–1765 рр. – Петербург) він працював в Україні, залишивши свої творіння і у Глухові. Під його наглядом здійснювалося будівництво садиби графа П. Румянцева-Задунайського (1767–1768 рр.), будинку Другої малоросійської колегії (1767–1774 рр.), Троїцького собору з дзвіницею (1715–1805 рр.), Спасо-Преображенської (1765 р.) і Вознесенської (1767 р.) церков, Київської брами Глухівських міських укріплень (1766–1769 рр.) (останні три об'єкти збереглися). З 1752 р. Андрій Васильович очолював державний орган під назвою «Експедиция Глуховского и Батуринского строения».

Після великої глухівської пожежі 1748 р. А. Квасов з архітектором І. Мергасовим розробили проєкт відбудови міста, центр якого і донині відзначається правильним чітким плануванням на засадах класицистичної регулярності, ідеалом якої є прямолінійні вулиці, що перетинаються під прямими кутами, утворюючи квадратні та прямокутні квартали. Під керівництвом Андрія Васильовича було здійснено часткове перепланування центрального майдану і всього середмістя Глухова: майдан набув регулярніших обрисів і отримав розвиток у південно-східному напрямку. Після пожежі гетьманська резиденція у середмісті вже не відновлювалась. Площа стала значно більшою і деякі доміанти, як гетьманська Анастасіївська церква, опинилися в острівному розміщенні посеред майдану. Східну межу площі

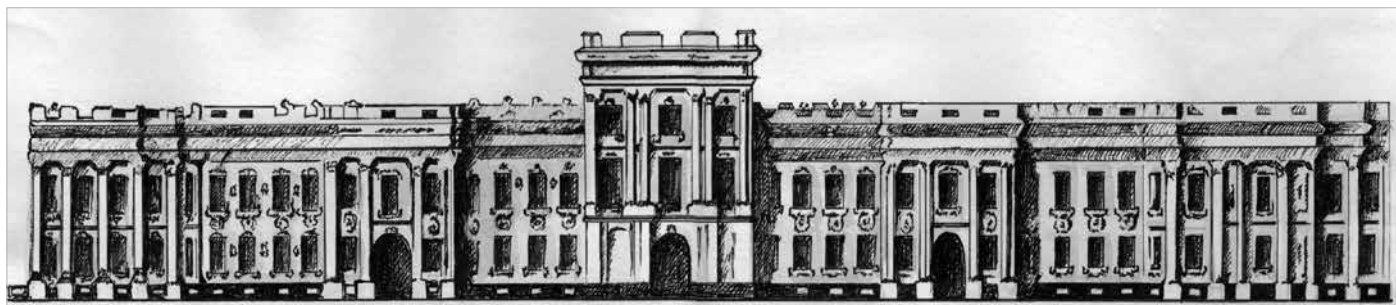
Троїцький собор у Глухові на початку XX ст.

у 1770-х роках замкнула велика будівля Другої малоросійської колегії, що привнесла в забудову глухівського середмістя величність столичного рівня.

У 50-х роках XVIII ст. А.В. Квасов здійснив будівництво палацу і паркового ансамблю гетьмана Кирила Розумовського. Спорудження резиденції тривало з 1749 по 1751 рр., а оздоблювальні роботи завершилися у 1757 р. Дерев'яний палац у стилі бароко нічим не поступався московському, був досить великим (25 кімнат тільки в головному корпусі), одноповерховим на цокольному півповерсі. Видовжені симетричні фасади членувалися трьома ризалітами, акцентованими колонами, пілястрами й фронтонами. Декор фасадів був витриманий у класичних формах бароко. При палаці створили великий регулярний парк з озерами і басейнами, придворну оперу, оркестр і всілякі великопанські забаганки. Та після скасування гетьманства у 1765 р. всі будівлі садиби Розумовського були розібрані й

продані як будівельні матеріали.

Далі А. Квасов продовжував керувати забудовою Глухова, розробив типові проєкти житлових будинків для різних суспільних станів, у 1767 р. спроектував замську резиденцію П.О. Румянцева-Задунайського, а 1767 р. розгорнув у самому центрі Глухова будівництво приміщення Другої малоросійської колегії – найбільшої громадсько-урядової споруди України у XVIII ст. Корпус колегії був двоповерховим, П-подібним у плані, з триповерховим центральним ризалітом. Довжина чільного фасаду сягала 142 м. Будинок призначався для службової резиденції генерал-губернатора й різних державних установ – Генерального суду, Генеральної малоросійської рахункової комісії, Канцелярії малоросійського скарбу, Суду земського, Глухівського комісарства і архіву. Отже, загальна розпланувальна структура його була секційною – на кожну установу по секції, які розділяли наскрізні аркові

Малюнок фасаду Другої малоросійської колегії за кресленням кінця XVIII ст.

← проїзди. Але будинок Другої малоросійської колегії згорів під час катастрофічної пожежі 7 серпня 1784 р. Його не відновлювали і протягом 1831–1835 рр. повністю знесли.

А.В. Квасов зробив вагомий внесок у спорудження глухівського Троїцького собору, що зводився протягом 1715–1805 рр. Угоду на будівництво було укладено гетьманом І. Скоропадським, проте невдовзі він помер. У 1734 р. роботи відновилися, однак будівництво переривали дві пожежі: 1748 і 1784 років. У 1759 р., коли вже мурувалися бані собору, раптом завалилася височезна дзвіниця, яку встигли збудувати поруч, і розколола собор майже навпіл. Руйнування почали виправляти з 1773 р., і знову пожежа 1784 р. пошкодила бані майже завершеного собору. У 1791 р. знайшлися кошти на відбудову храму, тож будівництво тривало понад 80 років і завершилося у 1805 р. Храм мав п'ять престолів – три внизу і два на хорах. З

огляду на значну тривалість будівництва, в архітектурі собору переплелися стильові риси українського відродження, бароко і раннього класицизму. За час будівництва тут змінилося чимало архітекторів, однак, дослідник українських старожитностей В. Пуцко довів, що у визначенні архітектури Троїцького собору провідною була роль Андрія Квасова. Але ні складна доля, ні мистецька неповторність храму не зупинили міське та обласне керівництво, коли у 1962 р., виконуючи владні настанови, на мурах собору намалювали великі тріщини, сфотографували їх, щоб довести аварійність будівлі, а потім пам'ятку архітектури республіканського значення з великими труднощами висаджували вибухівкою, після чого кілька місяців розбирали руїни.

Протягом 1766–1769 рр. під загальним наглядом А. Квасова на місці однойменних дерев'яних брам спорудили дві муровані фортечні брами – Московську (не збереглася) і Київську в однакових

архітектурних формах. Прямокутні у плані обсяги брам мали симетричну тридільну композицію та фасадний принцип вирішення архітектурних форм. У 1804 р. замість старих кордегардій до Київської брами були прибудовані обабіч арки-проходи для пішоходів та великі прямокутні в плані кордегардії. Загальне стилістичне вирішення – у формах, перехідних від бароко до раннього класицизму

В кінці XVIII ст. Глухівська фортеця втратила оборонне значення, тому проектом перепланування міста 1802 р. була передбачена її ліквідація. Фортечні вали розкопали, рови засипали, але знесли тільки Московську браму. Київська брама збереглася донині і є рідкісним зразком оборонного зодчества XVIII ст. та пам'яткою архітектури національного значення.

Одним з найбільш мистецьки довершених тетраконхових храмів України є Спасо-Преображенська церква у Глухові, збудована у 1765 р. коштом отамана Генеральної армії Григорія Кологривого під наглядом головного архітектора Глухова А. Квасова. Церква є однією з головних архітектурних доміант міста і з 1979 р. має статус пам'ятки архітектури національного значення.

Унікальним зразком архаїчного типу церков Лівобережжя є Вознесенська церква у Глухові. Вона збудована у 1767 р. артілью народних майстрів під загальним наглядом архітектора А.В. Квасова. Первісно храм був тридільним, однобанним, з трьома прямокутними в плані дільницями. Церква відіграє роль архітектурного акцента, на який зорієнтована вулиця Вознесенська. З 1988 р. храм є пам'яткою архітектури місцевого значення.

Окрім проектування і будівництва, Андрій Квасов вів велику педагогічну роботу по підготовці архітекторів, бо в Україні на той час не було спеціальних навчальних закладів, які б готували кваліфікованих зодчих. Результати його роботи вказують на заснування ним у Глухові першої української архітектурної школи, котру без перебільшення можна назвати «глухівською».

Спасо-Преображенська церква у Глухові. Сучасний вигляд

Основоположники вітчизняної музичної культури (до 270-річчя від дня народження Дмитра Бортнянського)

Людмила АРТЕМОВА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

Протягом XVIII ст. у Глухові, натоді гетьманській столиці Лівобережної України, керманичі Гетьманщини (І. Скоропадський, Д. Апостол, К. Розумовський) намагалися не лише відновити діяльність державотворчих інституцій, здійснити чимало правничих та господарських реформ, які затримували наступ російського централізму і поглинання України імперією, а й дбали про поступальний культурно-духовний розвиток Лівобережжя в цілому та Глухова зокрема.

За часів столицності Глухів – не тільки адміністративний, а й культурний центр України, який міг конкурувати з самим Києвом. Перетворенню гетьманської столиці на осередок європейської музичної освіти сприяло відкриття у місті у 1729 р., за ініціативи гетьмана Данила Апостола, співацької школи.

Цей навчальний музичний заклад готував співаків для придворної співацької капели. Щорічно двадцять учнів протягом одного-двох років навчалися у школі, де засвоювали «київський» і «партеський» спів, нотну грамоту, гру на скрипці, бандурі і цимбалах, спів у чотириголосному хорі та хореографію. Учні Глухівської співацької школи співали в хорі Миколаївської церкви, обов'язково відвідували хорові та симфонічні концерти, опери й балети при дворі гетьмана К. Розумовського. Майже за 50 років діяльності школи в ній були навчені більше 300 хористів для придворної співацької капели. Видатними випускниками цієї музичної школи є наші земляки – засновники духовного хорового співу, талановиті та неперевершені, всесвітньо відомі композитори Максим Березовський і Дмитро Бортнянський.

Максим Созонтович Березовський (27 жовтня 1745, Глухів – 2 квітня 1777, Санкт-Петербург) – український композитор, диригент, співак. Класик європейської музики.

Дмитро Степанович Бортнянський (28 жовтня 1751 року, Глухів – 10 жовтня 1825 року, Санкт-Петербург) – україн-

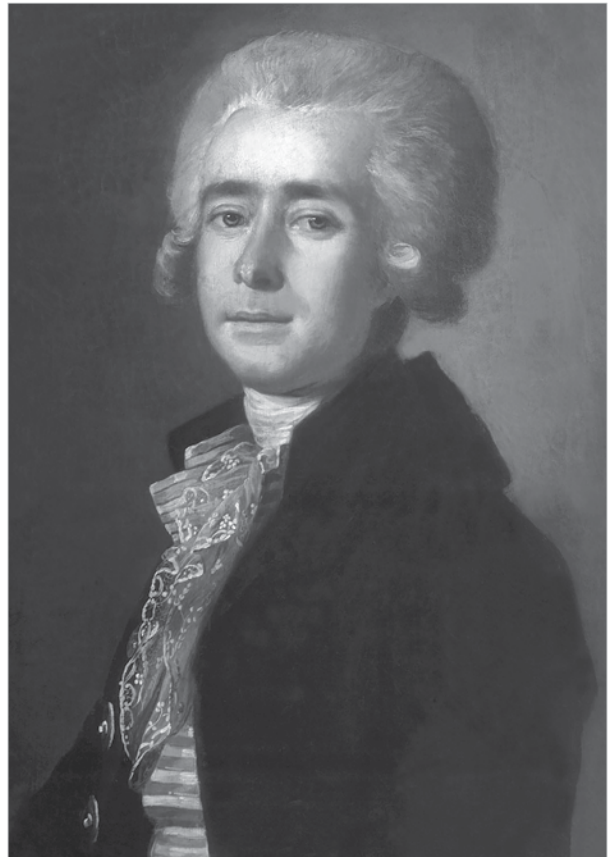
ський композитор, співак і диригент, автор 6 опер, камерно-інструментальних творів, хорових циклічних концертів, 10 двохорних концертів, херувимських та причасних творів. Створив новий тип хорового концерту. Його спадщина є нематеріальною пам'яткою XVIII ст., а кращі твори – досягненням усієї музичної культури світу. Недарма композитор М.М. Вербицький (1815–1870) зазначав, що Д. Бортнянський для українців є тим, чим В. Моцарт і Й. Гайдн є для Західної Європи.

У життєвих шляхах Д. Бортнянського та М. Березовського є деякі збіги. У 1758 р. обидва потрапляють до Петербурзької придворної хорової капели, у 1769 р. – до Італії для вдосконалення творчої майстерності.

Творчість цих українських композиторів формувалася у період бароко, коли риторика відігравала дієву роль у музичному мистецтві, а музичні прийоми спиралися на прийоми ораторські. Тісний зв'язок мови з музикою полягав у використанні останньою таких понять як «ідея», «думка», «тема», «фраза», «речення» і особливо плідно проявився у хоровій творчості М. Березовського та Д. Бортнянського.

Носієм і продовжувачем національних культурних традицій співацької школи у Глухові вже більше ніж три десятиліття є Народний аматорський камерний хор духовної музики під керівництвом Катерини Кобзар. Цей колектив дарує Україні і світу високе мистецтво хорового співу й виконує, крім іншого, музичні твори геніїв духовної музики, котрих породив Глухів – М. Березовського та Д. Бортнянського.

Окремі піснеспіви Д. Бортнянського стали, скажімо, важливою складовою церковно-співацької практики хорів різних метрополій. Їхнє виконання асоціюється з певними святами і моментами

Дмитро Степанович Бортнянський (28 жовтня 1751 року, Глухів – 10 жовтня 1825 року, Санкт-Петербург)

відправи. Це пояснюється характерними рисами хорового письма Д. Бортнянського, а саме: стрункою фактурою, зручними теситурними умовами, наявністю мелодичних зворотів, які легко запам'ятовуються. Названі якості роблять ці твори доступними для церковних хорів (як професійних, так і аматорських) і потребують для свого опрацювання мінімум репетиційного часу. Хори М. Березовського менше виконуються в контексті богослужіння як через технічні складності його творів (раптові гармонічні зрушення, висока теситура, розвинена поліфонія), так і через факти біографії цього композитора.

Музична та духовна харизма нашого міста є визначальною для усвідомлення свого коріння, значущості Глухова в європейському культурному розвитку, де протягом століть відбувалося формування національного світогляду, і який натеper є форпостом української ідентичності на українсько-російському прикордонні.

3 інвентаря глухівської церкви середини XIX ст.

Продовження.

Початок в №4 (112) 2022

Взагалі ікон небагато, всі вони неначе добре впорядковані, що, однак, не врятувало їх найближчим часом від небезпеки поступитися місцем перед новими творами, опинившись у прибудовах або ж бабинці. Ось ці конкретні приклади:

№ 8. «Икона Божия Матери, называемая Дегтярёвская, в небольшом виде в половину роста, в кивоте с двумя колонками, окрашенном голубою краскою с частию позолоты. На иконе серебряная риза с венчиком без пробы, в коих весу один фунт одиннадцать золотников». Примітка: «Перенесена в придел и записана в новой описи под № 17».

№ 9. «Кивот с правой стороны царских врат в большом виде с двумя резными колоннами, позолоченный, давний, в нём икона Печерской Божией Матери с Младенцем Спасителем, на ней серебряная риза позолоченная без пробы; при иконе по сторонам лики преподобных Антония и Феодосия Печерских в небольшом виде в половину роста, и на них серебряные позолоченные ризы без пробы. Во всех этих трёх ризах весу один фунт восемьдесят три золотника. Особо вокруг сей иконы четыре звезды серебряные без пробы. Потом чисел пятнадцать с позолотою, в коих весу два фунта восемьдесят три золотника». Примітка: «Перенесена в придел и записана под № 18. Этот кивот при устройстве нового иконостаса вновь переделан и поставлен с иконою Печерской Божией Матери в ряду с иконостасом, каковой кивот записан в новой главной описи под № 5-м». Себто кивот мав знаходитися праворуч від солеї, під вікном.

№ 10. «Икона при вышеозначенном кивоте Божией Матери в большом виде, во весь рост, хорошей живописи». Примітка: «За ветхостью упразднена».

№ 11. «Кивот с левой стороны царских врат в большом виде с двумя колоннами, окрашенный зелёною краскою, в коём икона Святителя Николая в половину роста, на ней серебряная с позолотою риза и таким же венцом без пробы, в коих весу двадцать фунтов тридцать шесть золотников». Примітка: «При устройстве слева иконостаса в 1864 году вновь переделан и поставлен с праздничною иконою Святителя Николая в связи с иконою, что значится в главной новой описи под № 6».

№ 12. «При вышеозначенном кивоте икона Казанския Божия Матери со Спасителем в половину роста, на иконе серебряная риза без пробы и позолоты, с позлащённым серебряным венцом, в коих весу четыре фунта шестьдесят девять золотников». Примітка: «Эта икона при устройстве иконостаса перенесена в трапезную и записана в новой главной описи под № 19».

№ 13. «Икона при том же кивоте Святителя Митрофана в позолоченной раме, на иконе серебряный венчик без пробы, в коём весу двадцать с половиною золотников». Примітка: «Поставлена в трапезной и записана в новой описи под № 14». Св. Митрофана Воронежского канонизовано у 1832 р., коли, напевно, виконано і згадану ікону.

Далі окремо дописано пізніше: 1) ікону св. Тихона Задонського канонізованого у 1861 р.; 2) гробницю різьблену з пласканицею, офіровану на згадку про 17 жовтня 1888 р. парафіянином Крупейниковим; 3) кіот з іконою Покрови Богородиці, в срібних шатах; 4) кіот з іконою Курської Божої Матері; 5) кіот з іконою Козельщанської Божої Матері, в срібній шаті. Остання ікона уславилася чудами від 1880 р.

Не менш ретельно описані також «иконы в притворах»:

1. «Кивот с правой стороны с двумя колоннами, окрашенный белою краскою с частию позолоты. В нём икона Покрова Пресвятыя Богородицы в малом виде с предстоящими: Архидиакона Стефана, Царя Льва, Царицы Зои, Св. Тарасия, Андрея Юродивого и других без надписи неудоборазличимых; на иконе Божия Матери серебряная риза без пробы, в ней весу двадцать пять золотников – и ниже на тумбе икона Иоанна Богослова и мученицы Наталии». Автор опису, вочевидь, припустився помилки, бо в зазначеній композиції зображувано не архидіакона Стефана, а Романа Сладкоспівця. Інша ікона, ймовірно, прикрашала приділ.

2. «Икона с левой стороны Почаевская Божия Матерь с чудотворениями, в позолоченной раме и футляре под лак жёлтого цвета за стеклом; на иконе серебряный венчик без пробы. Весу шесть с половиною золотников». Якщо правильно означено схему, то це мала бути ікона рідкісної іконографії, бо здебільшого навколо центрального образу розташовано погруддя різних вибраних святих.

3. «Икона в приделе с левой стороны Святителя Николая посредственной величины в половину роста в окрашенной раме. На ней серебряный без пробы венчик с позолотою, в коём весу тридцать шесть золотников». Отже, остання ікона знаходилася у тому самому приміщенні церкви, де знайдений цитований нині опис. Дійсно, старі люди згадували, що ця прибудова, з боку базару, була перетворена на капличку, постійно відкриту упродовж цілого дня, і кожний міг туди зайти і помолитися перед образом св. Миколая, запалити перед ним свічку. Такий звичай існував до початку 1900-х років.

Слідкуючи за описом, важко не помітити, що його автор, явно дотримуючись якогось офіційного папірця, подає дуже узагальнені відомості про кожну ікону, обмежуючись при тому зазначенням сюжету. Явно на той час не було вироблено й відповідну термінологію. Натомість весь парафіяльний фонд срібла, використаного в золотарських творах, пороховано вельми ретельно. Відсутність таврованих речей дозволяє припустити, що шати виконано місцевими майстрами, а возити вироби для апробації і таврування до Києва чи Чернігова було далеко, часом подекуди небезпечно.

Мені тепер важко пригадати, чи були занесені до опису святкові ікони, котрі мусили бути обов'язково, але вони могли знаходитися у прибудованій з південної сторони до вітаря сакристії з її надзвичайно товстими стінами.

У тексті неодноразово згадано про новий іконостас 1864 р., відтворений на світліні, що простояв до кінця 1920-х років. Він був зовсім іншої конструкції, з багатим різьбленням, котре заспільно вкривало цілі великі площини. Намісні ікони були під металевими шатами із зображеннями на зріст. Вище – аж два ряди композицій, очевидно – святковий та пасійний (страсний). Понад ними – великий за розміром образ Христа Царя Слави серед зображень апостолів. Цей виразно академічний живопис виконаний італійцем Паоло Нерушеллі, котрий осів у Глухові і навіть підписувався як Неруш. Залишки його колись великого доробку часом трапляються досі, бо писав чимало ікон для заможних мешканців міста. Про маляра добре пам'ятали ще в 1950-х роках.

Використовуючи колись знайдений опис 1854 р., означений як «Главная церковная и ризничная опись, Черниговской

епархии города Глухова Николаевской церкви», варто навести також невеличкий розділ «Лампады, подсвечники, аналогии» за тим самим принципом:

№ 1. «Лампада серебряная, без пробы, висящая над царскими вратами, с четырьмя серебряными цепочками, в ней весу шестьдесят один золотник». Примітка: «При устройстве нового горняго места помещена в горнем месте и записана в новой описи под № 1-м».

№ 2. «Лампада серебряная, без пробы, с финифтами, висящая с левой стороны царских врат в кивоте, перед иконою святителя Николая, с четырьмя серебряными цепочками, в ней весу восемьдесят шесть золотников». Примітка: «При устройстве наваго киота для праздничной иконы св. Николая помещена перед иконою лампада серебряная о четырёх стопах, с вызолотою... в сей четыре с половиною фунта, а старая перенесена в жертвенник. Новая лампада записана в новой описи под № 3-м».

№ 3. «Лампад больших, медных подсвечников, в коих становятся свечи перед местными иконами и в других местах храма, всего шестнадцать». Примітка: «Одна лампада приобретена новая и семь меньших, которые значатся под № 4 в новой описи».

№ 4. «Два подсвечника большие, побеленные, стоящие перед знаменательниками». Примітка: «Два подсвечника больших упразднены и заменены новыми».

№ 5. «Паникадило, висящее среди храма, медное побеленное, о шестнадцати подсвечниках на железной цепи». Примітка: «Это паникадило бывшим старостой Харитоненко в 1865 году заменено новым о 32-х свечах, которое значится в новой описи под № 5-м». Довжелезний залізний ланцюг використовували аж до 1961 р.

№ 6. «Аналогий деревянный, окрашенный, покрыт прилично».

№ 7. «Четыре подсвечника большого формата накладного серебра, и десять подсвечников для плащаницы».

№ 8. «Семисвечник за престольный».

№ 9. «Четыре подсвечника или лампы перед местными иконами».

№ 10. «Подсвечник выносной накладного серебра».

№ 11. «Подсвечник металлический».

Перелічені предмети церковного начиння, здається, здебільшого не були розраховані на тривале використання, і тому їх сприймали суто утилітарно, особливо коли вони не з коштовного матеріалу. Перевагу надавали новим виробам.

Дещо виходячи за тематичні межі першої частини опису, належить хоча б побіжно згадати, що на той час у церкві

Храмова ікона глухівської Миколаївської церкви. Фото 2022 р.

було два великих Євангелія. Перше з них – московського друку 1681 р. зі срібними карбованими прикрасами; друге – теж московського друку 1800 р. з емальми на металевій обкладинці. Згадано п'ять срібних на престольних хрестів, жодний з яких не датований. Вираз «с подножием», очевидно, не слід сприймати в сенсі стаціонарного, а треба вбачати вказівку на видовжений нижній кінець-ручку. На цьому мої записи обриваються...

Опис був писаний звичайним писарським скорописом XIX ст. й становив зошит великого формату. Папір, здається, не мав філіграней. У моєму шкільному віці я ще не набув ніякого уявлення про будь-які правила опису рукописів, і тому до знай-

деного інвентаря підійшов як звичайний аматор. Тому не можу посилаючись на відповідні аркуші. Захоплення церковними старожитностями, котре власне і спонукало до розпочатого копіювання, могло декому здатися підозрілим. Я цілком свідомий щодо своїх надто обмежених можливостей. Однак, гадаю, що матеріал гідний уваги дослідника. Якщо не помилюся, то це поки що єдиний знаний глухівський церковний інвентар, який дозволяє набути уявлення про устаткування парафіяльного храму. Такою колись була Миколаївська церква й особисто для мене. Саме під її склепінням я з дитинства чув зразкові співи та літургійне читання, а це не забути.

Василь Пуцко

Яна ЧЕРНЯКОВА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»ЛАПІДАРІЙ. Забута історія
надгробків

Культура народу – це його спадщина, яка не може існувати без досвіду минулого, що базується на знаннях, уміннях, традиціях. Людина зберігає в пам'яті минуле і передає його наступним поколінням. Так відбувається глибокий і безпосередній духовний контакт особистості з історією.

місцях археологічних розкопок. Лапідарії виникли наприкінці XIX ст. як приватні колекції аристократії, що захоплювалися древньою культурою. У нашому випадку ми розглядаємо лапідарій як музей просто неба, експозицію якого складають некрополістичні пам'ятки (хрести, надмогиляні плити), що були встановлені на могилах

змінилося – основним їх застосуванням є збереження пам'яті про померлу людину. Як правило, на надгробок наносяться зображення покійного або будь-який інший малюнок, дати народження і смерті, епітафія – надгробний напис або вислів про померлого.

Вивчення некрополістичних пам'яток

Лапідарій на території пам'ятки «Садібний будинок Кочубеїв» у м. Глухові. Загальний вигляд

Одним із найважливіших і специфічних носіїв культури кожного народу є цвинтар як невід'ємна складова людського буття та свідчення того, що колись відбувалось на тій чи іншій території. Сучасна історична наука проявляє неабиякий інтерес до некрополістичних пам'яток, їх дослідження та наукового опрацювання, оскільки особливості організації цвинтарів і поховальної культури певного регіону залишаються недостатньо вивченими.

У статті мова піде про лапідарій, який знаходиться на території пам'ятки «Садібний будинок Кочубеїв» у м. Глухові. Перш за все слово «лапідарій» (від лат. lapis – камінь) тлумачиться як музей зразків стародавньої писемності, виконаної на кам'яних плитах (у тому числі надгробках). Під дане поняття також підпадають залишки скульптур і будівель, тобто частини колись єдиного цілого (іноді невідомого походження), найчастіше виставлені в

небіжчиків, похованих на глухівських цвинтарях, а згодом зняті і переміщені в інші місця, тобто приречені на знищення.

Слід зазначити, що перші примітивні надгробки з'явилися ще в доісторичні часи. Але тоді камінь на похованні ставили для того, щоб злі духи не могли піднятися з могили. Пізніше надгробок став відзначати ще і місце поховання.

У ході розвитку людської цивілізації змінювалися і зовнішні форми, і декор надмогильних пам'ятників. Наприклад, стародавні греки прикрашали надгробки скульптурами, єгиптяни будували гробниці і усипальниці, іудеї ставили колони. У християнстві основною формою надмогильного каменю став хрест. Спочатку на могили ставили хрест і коло (коло в даному випадку символізувало сонце), але пізніше залишився тільки хрест, який використовується і дотепер.

Сучасне призначення надгробків не

Глухівщини знаходиться в колі наукових інтересів співробітників Національного заповідника «Глухів». Після виявлення на давніх кладовищах старовинних надгробків вивчається їх семантика, збирається біографічна інформація про тих, на чиїх могилах вони були встановлені. Атеїстична кампанія минулого століття змінила релігійний світогляд більшості людей. У ті роки, на жаль, зникали культові споруди і нівелювалися церковні кладовища, а надгробки вже не розглядалися як історична та культурна цінність. Повернути їх із небуття якраз і покликані некрополістичні дослідження. Згадаємо про деякі з них.

Під час благоустрою території Глухівської військової частини у 2017 р. був виявлений єврейський надгробок. Його перевезли до Заповідника і додали до подібного надгробка, з якого свого часу було розпочато створення лапідарію. Дві схожі знахідки були виявлені жителями міста під

час реконструкції своїх будинків. Плити використовувалися у замощенні дворів.

У 2018 році лапідарій Заповідника поповнився черговим експонатом. Під час будівельних робіт на території колишнього Глухівського заводу харчових продуктів була знайдена мармурова надгробна плита. Багато років вона слугувала сходинкою у одному з цехів підприємства. Незважаючи на таке застосування, стан збереження плити задовільний, епітафія не пошкоджена.

Наступного року співробітники науково-дослідного відділу здійснили розвідку до села Сваркове. За інформацією, що надійшла від місцевих жителів, з'ясувалося, що на околиці їхнього села лежить надмогильна плита. І хоча її верхня частина мала ушкодження, епітафія не постраждала. Не виключено, що надгробок міг потрапити сюди з сільського цвинтаря і застосовуватися як будівельний матеріал для колгоспних споруд.

Згодом частину іншої надмогильної плити виявили на північній околиці села Есмань, що на Глухівщині. Протягом десятків років чорний гранітний куб слугував сільським мешканцям підставкою для відер біля колодязя. Подібні надгробки

Надмогильна плита, перевезена до лапідарію.
Знайдена на горі, що межує
з Вознесенським кладовищем

досі можна побачити на могилах заможних глухівчан на православних цвинтарях міста. Обстеживши об'єкт, ми виявили напис: «Александр Христофорович Греков. Род. 9 сен. 1878 г. Умер 10 июля 1909 г.». У метричних книгах с. Есмані за 1909 р. ця людина не значиться. Для того, щоб вберегти надгробок від руйнування, було ухвалено рішення евакуювати пам'ятник до лапідарію [6].

Знахідка 2020 року просто приголомшила своєю історичною значимістю. На території колишнього місцевого автопарку були знайдені покинуті два гранітні надгробки представників відомих глухівських родин: один, у формі труни, був встановлений на могилі Ганни Родіонівни Біловської – тещі цукрозаводчика Ніколи Артемійовича Терещенка; другий, у вигляді плити, знятий із поховання Петра Омеляновича Лютого – відомого купця, банкіра, власника особняка, натеper пам'ятки архітектури «Будинок П. Лютого».

Наразі в лапідарії зберігається 16 надгробків і фрагментів хрестів середини XIX – початку XX ст. І це тільки перші кроки на шляху великої справи по збереженню глухівських некрополістичних пам'яток.

ЧЕРНИГОВСКИЯ ЕПАРХІАЛЬНЫЯ ИЗВѢСТІЯ. ЧАСТЬ ОФИЦІАЛЬНАЯ.

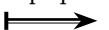
Вивчення історико-документальної літератури допомагає відтворити специфіку соціально-економічного, духовного, культурного розвитку краю певної історичної епохи. До таких джерел відносяться церковні періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст., зокрема «Чернігівські епархіальні відомості».

Видання складалося з офіційної та неофіційної частин. У офіційній частині друкувалися укази і розпорядження Святейшого Синоду (як загальні, так і ті, що відносилися до даної епархії): відомості про відкриття нових духовних

установ, розпорядження епархіального керівництва щодо кадрових питань, оголошення подяк, звіти епархіального управління, відомості про основні події у епархії тощо. До неофіційної частини входили статті духовно-літературного змісту, розповіді з історії церкви, короткі витяги з творів отців церкви і духовних письменників, найкращі з повчань та бесід, проведених в різних місцях епархії, а також ювілейні привітання та некрологи, опис історичного минулого епархії, стан церков, святих ікон, хресних ходів тощо.

Відомості розповідають про історію парафій, в тому числі і Глухівського повіту, будівництво церков, основні історичні події, які відбувались у краї, про видатних особистостей православної церкви як нашого краю, так і України.

1 вересня 1877 р. вийшов № 17 «Чернігівських епархіальних відомостей», у яких міститься інформація про церкви, духовенство, приходи Глухівського повіту. Друкуючи її, маємо надію, що вона стане у нагоді тим, хто вивчає історію парафій, топоніміку, демографію нашого регіону.

РАСПИСАНИЕ ПРИХОДСКИХ ЦЕРКВЕЙ И ПРИЧТОВ ПРИ НИХ ПО ГОРОДУ ГЛУХОВУ И УЕЗДУ ГЛУХОВСКОМУ ЧЕРНИГОВСКОЙ ЕПАРХИИ

Приходские церкви, которые признаются нужными оставить самостоятельными и предполагаемый при них причт	Какие из бывших приходских церквей приписываются к самостоятельным, с каким числом прихожан и на каком основании	Сколько будет в приходе душ мужского пола, в каких селениях и на каком расстоянии (в верстах) от приходской самостоятельной церкви
I. В уездном городе Глухове		
1. Анастасиевская: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшие церкви: Преображенская и Соборная	Не имеется	451 душа, все в городе
2. Преображенская: настоятель 1, псаломщик 1	Не имеется	376 душ, все в городе
3. Вознесенская: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь: Трёх-Святительская	Не имеется	598 душ, все в городе
4. Трёх-Святительская: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь: Вознесенская	Не имеется	571 душа, все в городе
5. Рождество-Богородичная: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшие церкви: Соборная и Николаевская	Не имеется	956 душ, из них: в городе 953 и х. Ивановском в 2 в. 3
6. Николаевская: настоятель 1, псаломщик 1	Не имеется	239 душ, все в городе
7. Покровская: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь: Трёх-Святительская через реку	Не имеется	488 душ, все в городе
Всего в городе Глухове: церквей 7, настоятелей 7, псаломщиков 7		
II. В Глуховском уезде		
1. Покровская в с. Годуновке: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь в с. Береза в 5 в.	Не имеется	646 душ, из них: в с. Годуновке 173, в д. Хотиминове в 2 в. 284, в х. Деквачеве в 4 в. 80, в х. Москаленкове в 3-х в. 81, в х. Малой Эсмани в 2 в. 28
2. Успенская в с. Березе: настоятель 1, псаломщиков 2. Ближайшие церкви: в с. Годуновке и Слоуте обе в 5 в.	Не имеется	1334 души, из них: в с. Березе 1317, в х. Озера в 7 в. 12 и в Шликовке 5
3. Рождество-Богородичная в с. Слоуте: настоятель 1, псаломщиков 2. Ближайшие церкви: с. Березы в 5 в. и с. Собичева в 8 в.	Не имеется	1137 душ, все в одном месте
4. В м. Воронеже Успенская: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшие церкви: Михайловская и Преображенская	Не имеется	577 душ, из них: в м. 569 и х. Черных Лоз в 8 в. 8
5. Преображенская в том же местечке: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшие церкви: Михайловская и Успенская	Не имеется	643 души, из них: в м. Воронеже 510, в х. Новый в 8 в. 4, в х. Бабаки в 9 в. 29, в х. Пахтемовщине в 10 в. 18, в х. Дьяченка в 10 в. 16, в х. Черных Лоз в 9 в. 11, в х. Купратове в 9 в. 20, в х. Шкитыкове в 9 в. 3, в х. Кандыбы в 6 в. 14, в х. Холодовского в 9 в. 14 и в х. Писареве в 6 в. 4
6. Покровская в том же местечке: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь: Успенская	Не имеется	535 душ, из них: в м. 461, в х. Безпалого в 7 в. 9, в х. Курдюмовы в 8 в. 26, в х. Бардака в 4 в. 4, в х. Дорошенка в 3 в. 13, в х. Конотопца в 3 в. 15 и в х. Оселедця в 2 в. 7
7. Михайловская в том же местечке: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшие церкви: Успенская и Покровская	Не имеется	484 души, из них: в м. 419, в х. Заболотного в 10 в. 6, в х. Ковтунова в 9 в. 10, в х. Черных Лоз в 10 в. 1, в х. Шкамарды в 4 в. 2, в х. Мутичеве в 6 в. 35 и в х. Писаревского в 5 в. 11
8. Вознесенская в с. Локотках: настоятель 1, псаломщиков 2. Ближайшая церковь в с. Маково	Не имеется	1198 душ, из них: в Локотках 958, в х. Крупцы в 2 в. 186 и в х. Лозаровке в 5 в. 54
9. Покровская в с. Собичеве: настоятель 1, псаломщиков 2. Ближайшие церкви: с. Маково и с. Шостка обе в 5 в.	Николаевская в с. Маково с приходом в числе 490 душ м. п. по 62 и 63 ст. уст. дух. консистории	1296 душ, из них: в с. Собичеве 794, в х. Попуры в 2 в. 4, в х. Слободка в 2 в. 8, в с. Маково в 5 в. 480, в д. Гук в 5 в. 10
10. Успенская в с. Уска: настоятель 1, псаломщик 1. Ближайшая церковь в с. Палеевка в 3 в.	Не имеется	758 душ, из них: в с. Уске 625 и в д. Карпенкове в 1 в. 133

Продовження у наступному номері. Підготувала до друку Світлана Жукова

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено у науково-дослідному відділі Заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА
Юрій КОВАЛЕНКО
Людмила АРТЕМОВА
Олександр МІРОШНИЧЕНКО
Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО